

Yıl / Year: 2021

Cilt / Volume: 11

Sayı / Issue: 21

Sayfalar / Pages: 147-167

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 07.04.2021

Kabul Tarihi: 06.05.2021

COVID-19 SALGINININ TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ: RİSKLER VE OLASI SENARYOLAR

Burak SERTKAYA¹

Seher BAŞ²

Öz

Covid-19 salgınının dünyaya yayılmasıyla birlikte ekonomilerin talep ve arz cephesinde görülen şoklar tüm ülkelerde ekonomik faaliyetleri daraltmıştır. Salgının arz ve talep tarafındaki etkileri, büyük buhrandan beri görülen en ciddi ekonomik kriz olduğu şeklinde yorumlanmasına neden olmuştur. Covid-19 salgınının ekonomik boyutlarının ve etkilerinin tam olarak ortaya konulabilmesi, ülke ekonomilerinin salgından ne ölçüde etkilendiğini anlamamızı kolaylaştıracaktır. Türkiye ekonomisi ise salgından doğrudan etkilenmiş ve ortaya çıkan şokun etkilerini aldığı tedbirlerle atlattırma çalışmıştır. Bu çerçevede Türkiye, Covid-19 salgınının etkilerini en aza indirmek için salgının başlarından itibaren birçok parasal ve mali önlem paketi ilan etmiştir. Alınan önlemler ekonomide az da olsa bir toparlanma sağlamış olsa da, bazı yapısal ekonomik sorunların devam ettiği görülmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada, Covid-19 salgınının Türkiye ekonomisine olan ilk etkileri ele alınmış ve sonrasında ortaya çıkan belirsizlikler, riskler ve muhtemel senaryolar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Salgını, Para ve Maliye Politikası, Finansal Kriz, Türkiye.

Jel Kodları: E52, E58, E62, G01.

---

¹Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, E-posta: buraksertkaya@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9551-3439.

²Arş. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü, E-posta: seherbas@hitit.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0974-6151.

Atıf/Citation

Sertkaya, B. ve Baş, S. (2021), "COVID-19 Salgınının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Riskler ve Olası Senaryolar", *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), s.147-167.

THE IMPACTS OF THE COVID-19 PANDEMIC ON THE TURKISH ECONOMY: RISKS AND POSSIBLE SCENARIOS

Abstract

With the spread of the Covid-19 pandemic to the world sighted shocks on the demand and supply front of economies have narrowed economic activities in all countries. The effects of the pandemic on the supply and demand side have caused it to be interpreted as the most serious economic crisis since the great depression. Being able to fully reveal the economic dimensions and effects of the Covid-19 pandemic will make it easier for us to understand to what extent the economies of the country are affected by the pandemic. Turkey's economy has directly affected by the pandemic and tried to overcome the effects of the resulting shock with the measures taken. In this context, Turkey, the effects of Covid-19 pandemic to minimize since the beginning of the pandemic has been declared in several monetary and fiscal stimulus packages. Although the measures taken have resulted in a slight recovery in the economy, it is seen that some structural economic problems continue. In this context, this study deal with the first effects to Turkey's economy of the Covid-19 pandemic and in the aftermath the uncertainty, risks, and possible scenarios were discussed.

Keywords: Covid-19 Pandemic, Monetary and Fiscal Policy, Financial Crisis, Turkey.

Jel Codes: E52, E58, E62, G01.

GİRİŞ

İlk olarak 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde görülen ve sonrasında hızla ülke sınırlarını aşarak tüm dünyaya yayılan Koronavirüs (Covid-19), bütün ekonomileri olumsuz etkilemiştir. Bu salgın gerek krize karşı alınan önlemlerle, gerekse krizin ekonomiye etki mekanizmaları sebebiyle daha önceki krizlerden oldukça farklıdır. Üzerinden bir yıldan uzun bir süre geçmesine rağmen hala etkisini devam ettiren Covid-19 salgınının, ülkeler üzerinde yarattığı tahribatlar neticesinde ekonomiler küçülmüş, şirket iflasları yaşanmış ve neredeyse küresel ekonomi çöküşün eşiğine gelmiştir. Salgının yayıldığı ilk andan itibaren neredeyse bütün ülkeler sağlık sistemlerini güçlendirmek ve yaşanan ekonomik türbülansı dindirmek için acil ekonomik önlem paketleri ilan etmişlerdir. İlan edilen ekonomik önlem paketleri ise daha çok gelir kaybı yaşayan ücretli kesim ile işverenleri kapsamaktadır.

Koronavirüs yayılımını hala sürdürmekteyken salgın sonrasında dünyayı nelerin beklediği tartışmaları da devam etmektedir. Salgın ile birlikte geleceğin giderek belirsiz bir hal aldığı bu sıralarda Türkiye ekonomisi de salgından doğrudan etkilenmiş ve ortaya çıkan şokun etkilerini aldığı tedbirlerle atlarmaya çalışmıştır. Öyle ki, Türkiye salgından etkilenen ülkelerin başında gelmekte ve krize karşı aldığı önlemler başta sağlık sistemi olmak üzere birçok sektörü kapsamaktadır. Peki, Türkiye ekonomisi salgına ekonomik olarak ne kadar hazırlıklıydı? Ortaya çıkan bu çok boyutlu ve derin kriz esnasında Türkiye ekonomisinin makroekonomik

dengeleri yeterince güçlü değildi. Türkiye salgına potansiyelinin altında büyüme oranı, çift haneli işsizlik seviyeleri, mali dengede bozulma ve yüksek enflasyon oranlarıyla yakalanmıştır. Küresel ekonomik kırılganlıkların ve geleceğe yönelik belirsizliklerin devam etmesi, ekonomik bilançoğu ağırlaştırdığından Türkiye'yi yeni kaynak arayışlarına yöneltmiştir.

Yaşanan krizde ekonomik parametrelerin hangi biçimde seyredeceği, şüphesiz ki başta aşu uygulamalarının başarısına ve salgının küresel anlamda kontrolüne bağlıdır. Türkiye açısından da geçerli olan bu durum ekonominin istikrarı açısından başat rol oynayacaktır. Gelinek nokta itibariyle, 2020 yılının sonlarında Türkiye ekonomisinde toparlanma yaşandığı görülmekle birlikte ekonomiye dair soru işaretlerinin sürdüğü görülmektedir. Buna göre bu çalışmada, Türkiye ekonomisinin Covid-19 salgınına hangi ekonomik koşullarda girdiği ele alınmış ve krizin ekonomi üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünü salgın öncesi Türkiye ekonomisinin genel görünümü takip etmektedir. İkinci bölümde, salgının yoğun olarak hissedildiği 2020 yılının ekonomik bilançosu ele alınmıştır. Daha sonra ise salgınla birlikte artan riskler ve belirsizlikler tartışılmıştır. Son olarak Covid-19 salgınıyla birlikte Türkiye ekonomisinin geleceğine yönelik muhtemel senaryolar ele alınmış ve sonuç kısmıyla çalışma neticelendirilmiştir.

1. SALGIN ÖNCESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Türkiye ekonomisi, Koronavirüs ilk ortaya çıktığı andan itibaren salgınla ilgili haberlerden önemli ölçüde etkilenmemiş ve 10 Mart 2020 tarihine kadar ekonomik faaliyetleri olağan akışında sürdürmüştür. 2020 yılının Mart ayı ortalarında ise durumun ciddiyeti anlaşılmış ve hızlıca salgının etkilerini azaltmaya yönelik sosyal ve ekonomik tedbirler alınmaya başlanmıştır. Salgının yoğun olarak hissedilmeye başlandığı 2020 yılının ikinci çeyreğinden itibaren ülkeler sınırlarını kapatmaya başlamış, ulaşım olanakları önemli ölçüde daralmış ve neticede küresel ekonomide tedarik zinciri bozulmuştur. Sokağa çıkma yasakları ve şirket faaliyetlerinin yavaşlaması bu süreci daha da hızlandırmıştır. Başta petrol olmak üzere tüm dünyada girdi ve enerji fiyatlarının düşüşe geçtiği bu dönemde, talep cephesinin yanında arz cephesi de olumsuz etkilenmiştir.

Tablo 1. Türkiye'nin Makroekonomik Görünümü (2017-2019)

	2017	2018	2019
GSYİH (Milyar \$)	851	789	754
GSYİH Büyüme (%)	7,5	2,8	0,9
Kişi Başına Milli Gelir (\$)	10.537	9.693	9.127
Enflasyon (%)	11,9	20,3	11,8
İşsizlik (%)	10,4	13,5	13,7
Bütçe Dengesi/GSYİH (%)	-1,5	-1,9	-2,9

Toplam Kamu Borcu (Milyar TL)	876.5	1.067	1.328
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyar \$)	7.401	6.774	5.878
Cari Denge/GSYİH (%)	-4,8	-2,6	1,2
USD/TL ³	3,79	5,28	5,95
CDS ⁴ Primi	205	301	348

Kaynak: Bloomberg; T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı; TCMB; TÜİK

Covid-19 salgınının yol açtığı durgunluk hali hazırda kırılğan olan Türkiye ekonomisinin birçok sektörünü olumsuz biçimde etkilemiştir. Ancak maalesef, küresel salgın Türkiye ekonomisini makroekonomik dengeler açısından durgunluğa girdiği ve yapısal problemlerin devam ettiği bir dönemde yakalamıştır. Bu kapsamda Tablo 1’de, Türkiye ekonomisine ait 2017-2019 dönemine ilişkin temel makroekonomik veriler sunulmuştur. Söz konusu göstergeler incelendiğinde, salgından önce Türkiye ekonomisinin makroekonomik göstergelerinin pek de iç açıcı olmayan bir görünüm sergilediği görülmektedir. Büyüme ve enflasyon ile mücadele politikaları genelde birbirinin tersi sonuçlar doğursa da, 2017-2019 döneminde hem büyüme düşmüş hem de yüksek enflasyon seviyeleri görülmüştür. Bu dönemi kısaca; büyümenin ve kişi başı milli gelirin sürekli düştüğü, işsizliğin arttığı, fiyat istikrarının bozulduğu, bütçe açığının ve kamu borcunun büyüdüğü ve risk primlerinin yükseldiği bir dönem olarak izah edebiliriz. Bununla birlikte son birkaç yılda TL’de görülen aşırı değer kayıpları ekonomik aktörlerin daha çok dövize yönelmesine neden olmuş ve bu da Türkiye’nin ekonomik görünümünü zayıflatmıştır. Tüm bu gelişmelere 2018 yılından itibaren ABD Merkez Bankası FED’in faizleri kademeli olarak arttıracaklığı olgusu da eklenince, hem Türkiye’deki yerleşiklerin döviz mevduatları hem de son zamanlarda görülen borçlanma eğilimi yükselmiştir ve bu durum dövize olan talebi bu dönemde daha canlı tutmuştur. CDS primlerinin yükselmesine neden olan söz konusu bu gelişmeler Türkiye’nin dış kaynak bulmasını daha maliyetli bir hale getirmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların 2017 yılından itibaren azalmaya başlaması da Türkiye ekonomisini zora sokan unsurlardan bir diğeri olmuştur. Diğer yandan petrol fiyatlarında yaşanan gerileme ve süregelen ekonomik daralma cari işlemler dengesinde

³ USD: Amerikan Doları, TL: Türk Lirası

⁴ Çalışmada CDS’ler ilgili her yılın ortalaması olarak verilmiştir. CDS (Credit Default Swap); kredi temerrüt takası primi anlamına gelmektedir. Daha geniş anlamda ise; elinde tahvil ya da bono gibi finansal araçlar tutan yatırımcıların vade sonundaki alacağının belirli bir bedel karşılığında ödenmeme riskini ortadan kaldıran finansal enstrümanlar olarak bilinmektedir.

ılımlı bir fazla yaratmış olsa da, cari açığın hala büyük bir sorun olmaya devam ettiği görülmektedir.

Ekonomisi görece daha iyi durumda olan gelişmiş ülkeler salgının ortaya çıkardığı mali yükü karşılama da daha şanslı olmuştur. Covid-19 salgınına hazırlıksız bir şekilde yakalanan Türkiye’de ise, salgının getirdiği ekonomik yük büyük olmuştur. Ekonomilerin daraldığı bu sıkıntılı dönemi vergi gelirleri ile aşmak pek mümkün görünmediğinden salgının ortaya çıkardığı yük bütçe açığını artırmıştır. Türkiye, salgınla ortaya çıkan arz ve talep kaynaklı bu çok boyutlu sistematik krize diğer birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede olduğu gibi hem para hem de maliye politikalarına başvurarak çözüm üretmeye çalışmıştır.

2. SALGINA KARŞI ALINAN EKONOMİK ÖNLEMLER

Covid-19 salgını önceki salgınlardan daha şiddetli bir etki meydana getirmiştir. VIX (Volatility Index) gibi finansal piyasalardaki oynaklık göstergeleri, 2008 krizinden bu yana görülmeyen seviyelere ulaşmıştır. Öyle ki, uçuşlara yönelik küresel talep, ani ve çok keskin bir düşüş göstermiştir (Demertzis, 2020). Diğer ülkeler gibi Türkiye’de Covid-19 salgınına karşı çok sayıda sosyo-ekonomik önlem almış ve ek önlem paketleri almaya da devam etmektedir. Türkiye, gelişmiş ülkelerin uygulamalarına paralel bir biçimde, öncelikli olarak para politikaları ile salgına karşı cevap vermeye çalışmıştır. İlk açıklanan önlem paketleri içerisinde çalışan ve işsiz kesime yeterince yer verilmediği görülmüştür. Nisan ayı başlarında ilan edilen önlem paketleri ise, daha çok bütçe politikalarının devreye sokularak, gelir kaybına uğrayan kesimlere yapılan nakit transferi uygulamalarını kapsamaktadır (TÜRMOB, 2020: 25; Çalışkan ve Erul, 2021: 45-46).

Türkiye öncelikli olarak, salgının ilk zamanlarında Çin ile olan uçuşları askıya almış ve İran’la olan sınırları kapatmıştır. Virüsün tüm dünyaya yayılmasıyla birlikte hükümet salgın tehlikesine karşı 18 Mart 2020 tarihinde 100 milyar TL büyüklüğünde bir ekonomik önlem paketi ilan etmiştir. Sonrasında yürürlüğe alınan ek önlem paketleriyle birlikte toplam paket büyüklüğü 240 milyar TL’ye ulaşmıştır. Önlem paketleri daha çok salgının olumsuz etkilerini doğrudan hisseden sektörlerle yönelik olmuştur (Gür vd., 2020: 59-60). Zamanla çok sayıda çeşitli kurum ve kuruluş yardım ve önlem paketleri açıklamaya devam etmişlerdir. Ekonomik İstikrar Kalkanı olarak da bilinen ekonomik destek paketleri salgın boyunca devam etmiş ve zamanla daha geniş kesimleri içine almıştır. Bu kapsamda, Tablo 2’de Türkiye’nin Covid-19 salgına karşı aldığı bazı parasal ve mali önlemler sunulmuştur.

Tablo 2. Türkiye'nin Covid-19 Salgınına Karşı Aldığı Parasal ve Mali Önlemler

Parasal Önlemler	Mali Önlemler
19 Mart 2020 tarihinde yapılması planlanan TCMB'nin Para Politikası Kurulu (PPK) toplantısı, 17 Mart 2020 tarihinde yapılarak politika faizinde 100 baz puan indirime gidilmiştir.	Kredi Garanti Fonu (KGF) limiti 25 milyar liradan 50 milyar liraya çıkarılmış ve böylece teminat sorunu nedeni ile kredi alamayan firmaların banka kredilerine erişiminin önü açılmıştır.
Türk lirası cinsinden kredi kartı işlemlerinde uygulanacak aylık azami akdi faiz oranı ve yabancı para cinsinden kredi kartı işlemlerinde uygulanacak aylık azami gecikme faiz oranları indirilmiştir.	İşveren tarafından ücretsiz izne ayrılan çalışanlar ile 15 Mart 2020 tarihinden sonra iş sözleşmesi sona erdirilen ancak işsizlik sigortasından yararlanamayanlara 3 aylığına günlük 39,24 TL ödenmiştir.
1 hafta vadeli repo ihalelerine ilave olarak ihtiyaç duyulması halinde piyasalara 91 gün vadeye kadar repo ihaleleri yoluyla likidite sağlanması kararlaştırılmıştır.	Salgının istihdama olan hasarlarını en aza indirmek için firmalara "İşe Devam Kredi Desteği" verilerek, çalışan sayısında azalmanın önüne geçilmeye çalışılmıştır.
Bankalara yönelik Açık Piyasa İşlemleri (APİ) çerçevesinde tanınan likidite olanaklarına ilişkin limitler yükseltilmiştir.	İç havayolu taşımacılığında KDV oranlarının 3 aylığına %18'den %1'e indirilmesi kararlaştırılmıştır.
Reel kredi büyüme koşullarını sağlayan bankalara yönelik yabancı para zorunlu karşılık oranlarında 500 baz puanlık bir indirim yapılmıştır.	Nakit akışı bozulan firmalar için borç ertelemeleri ve gerekli olduğu takdirde ilave finansman desteği sağlanması yönünde karar alınmıştır.
Mevcut reeskont kredisi azami vadeleri, 20 Mart 2020 tarihi itibarıyla, kısa vadeli kullanımlarda 240 güne, daha uzun vadeli kullanımlar için ise 720 güne çıkartılmıştır.	En düşük emekli maaşı 1500 TL'ye yükseltilmiş ve emeklilere bayram ikramiyesi 2020 yılının nisan ayı başında ödenmiştir.
17 Nisan 2020 tarihinde bankalara tanınan TCMB'ye doğrudan DİBS satım imkânına ilişkin limitler, repo işlem limitlerinden bağımsız bir şekilde uygulanarak bankalara repo işlem limitlerine eşit büyüklükte DİBS satım limiti tanımlanacağı ilan edilmiştir.	Covid-19 önlemleri sebebiyle firmaların (nisan, mayıs, haziran) temerrüde düşmesi halinde kredi sicillerine "mücbir sebep" notunun düşülmesi yönünde karar alınmış ve bununla firmaların kredibilitelerinin korunması hedeflenmiştir.
TCMB bünyesinde gerçekleştirilen TL ve döviz işlemleri çerçevesinde varlığa dayalı menkul kıymet ile ipotek/varlık teminatlı menkul kıymetler teminat havuzuna dâhil edilmiştir.	Ekonomik istikrar kalkını paketi çerçevesinde ihtiyaç sahibi kesimlere yönelik Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ilave 2 milyar liralık bir kaynak aktarımı yapılmıştır.

1, 3 ve 6 ay vadeli olarak geleneksel yöntemle gerçekleştirilen ABD doları karşılığı swap ihalelerinin yanında, Euro ve altın karşılığı swap ihalelerine de geçilmiştir.	Kısa çalışma ödeneği çerçevesinde çalışan kesime yönelik 3 aylığına geçici gelir desteği sağlanması yönünde karar alınmıştır.
TCMB, döviz karşılığı Türk Lirası swap piyasasında geleneksel yöntemle gerçekleştirilen swap ihalelerinin limitlerini %20'den %30'a yükseltmiştir.	Aylık geliri 5 bin TL'nin altında olan vatandaşların kamu bankalarından 10.000 TL'ye kadar düşük maliyetli kredi kullanmasının önü açılmıştır.
TCMB, APİ portföyü doğrudan alım işlemlerinin önden yüklemeli olarak gerçekleştirilebileceğini belirtmiş ve gerekli olduğu takdirde söz konusu limitlerin piyasa koşullarına göre güncellenebileceğini duyurmuştur.	Hazine ve Maliye Bakanlığı, belediyelerin aylık vergi ödemelerinde borçlarına karşılık yapılan kesintilerini 3 (nisan-mayıs-haziran) ay süreyle ertelemiş ve bu şekilde belediyelere 3 Milyar TL'lik kaynak sağlanacağını ilan etmiştir.
Geçici olarak piyasa yapıcı bankalara, İşsizlik Sigortası Fonu'ndan satın aldıkları DİBS'leri, TCMB tarafından belirlenen koşullar ve tutarlar dâhilinde TCMB'ye satma imkânı ya da APİ çerçevesinde tanınan likidite imkânını belirli oranlar dâhilinde artırma olanakları verilmiştir.	Covid-19 salgınından en çok etkilenen sektörlerin KDV tevkifatı ile SGK primlerinin nisan, mayıs ve haziran ayı ödemelerinde 6 ay süreyle ertelemeye gidilmiştir.
2020 yılı için APİ portföyü nominal büyüklüğünün TCMB analitik bilanço aktif toplamına oranının azami büyüklüğü %5'den, %10'a yükseltilmiştir.	İhracatçı kesime stok finansman desteği verilmiş ve reeskont kredilerinin geri ödemelerinin 90 gün uzatılması yönünde karar alınmıştır.
Bu parasal önlemlerle birlikte TCMB, kamu bankaları ve diğer düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar ekonomik faaliyetlerin devamını sağlamak için salgın boyunca ek tedbir almaya devam etmişlerdir.	Bu mali önlemlerle birlikte daha birçok düzenleyici kurum ve kuruluş, ekonomik faaliyetlerin devamını sağlamak için çok sayıda finansmana erişim kolaylığı sağlanmasına yönelik karar almıştır.

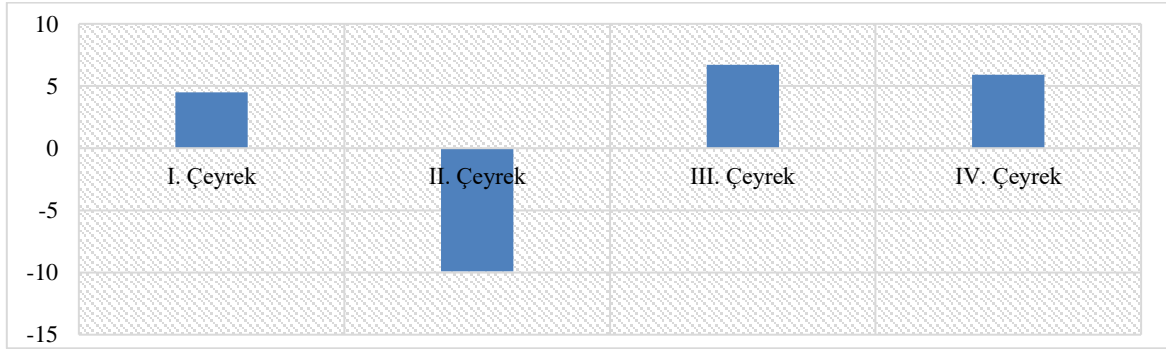
Kaynak: (TCMB, 2020; TİM, 14 Nisan 2020; ATO, 4 Nisan 2020; TOBB, 20 Nisan 2020; Ziraat Bankası, 2020; IMF, 2020)'den yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Özetlemek gerekirse; alınan parasal önlemler genellikle, Covid-19 salgını nedeniyle finansal piyasalarda görülen sıkılaşmanın önüne geçmek ve bu şekilde finansal piyasalara istikrar kazandırmayı hedeflemektedir. Alınan mali önlemler ise genellikle, vergi borçlarının süresinin uzatılması, borç ertelemeleri ve ticari faaliyetleri zayıflayan işletmelere ve geliri azalan hanehalklarına yönelik kredi ve parasal destek biçiminde gerçekleşmiştir. Tüm bu gelişmelerle birlikte salgının seyrinde azalma olduğu ve kısmi ekonomik toparlanma yaşandığı muhakkaktır. Neticede birçok ülke gibi Türkiye'de küresel salgın tehdidinin erkenden farkına varmış ve çok sayıda önlem almıştır. Peki, alınan bu parasal ve mali önlemler ne kadar etkili olmuştur? Olağanüstü dönemlerde alınan bu olağanüstü önlemlerin normalleşme sürecine katkı sağlayacağı açıktır. Ancak diğer taraftan söz konusu önlemler bir ekonomik yük meydana

getirecektir. Her ne kadar zorunlu üretim kısıtlamaları mali ve parasal teşvikler ile atlatılmaya çalışılsa da hem küresel ekonomi hem de Türkiye için riskler devam etmektedir.

3. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN 2020 YILI PERFORMANSI

2020 yılı bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de Covid-19 salgınının gölgesinde geçmiş ve devletlerin salgınla başa çıkmak için oldukça zorlu mücadelelerin verildiği bir yıl olmuştur. Türkiye aldığı tüm önlemlere rağmen hali hazırda hem kendi iç dinamiklerinden hem de küresel gelişmelerden kaynaklı bir ekonomik sorun yaşamaktaydı. Henüz salgın ortaya çıkmadan bile dünya ekonomilerinin 2020 yılında zorlu bir dönem geçireceği tahminleri yapılmaktaydı. ABD ve Çin arasındaki küresel ticaret savaşları, Brexit süreci, Avrupa ve Japonya’da devam eden ekonomik durgunluk, küresel ekonomide yavaşlama eğilimlerine bağlı olarak ABD Merkez Bankası FED’in faiz oranlarında değişikliğe gitmesi ve jeopolitik istikrarsızlıklar gibi nedenlere Covid-19 salgınının da eklenmesi tahminlerin yeniden aşağı doğru revize edilmesini zorunlu kılmıştır. Söz konusu bu gelişmelerden Türkiye ekonomisi doğrudan etkilenmiştir. Tüm bunları 2020 yılının ekonomik göstergelerinden daha iyi anlıyoruz.

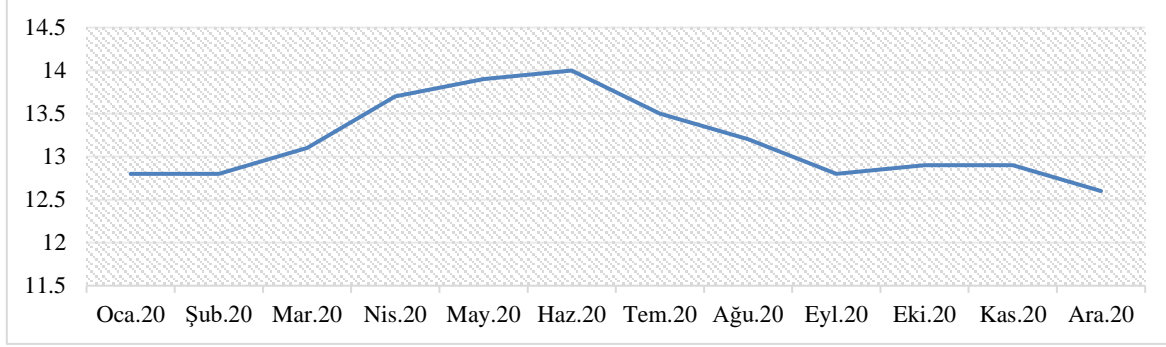

Şekil 1. Ekonomik Büyüme (2020 Yılı) Kaynak: TÜİK resmi web sayfası

2020 yılının mart ayında ilk Koronavirüs vakasının görülmesinden sonra %4,5 düzeyinde ekonomik büyüme kaydeden Türkiye, yılın ikinci çeyreğinde %9 oranında daralmıştır. İlk şokun atlatılmasından sonra teşviklerin etkisiyle iktisadi faaliyetler hızlanmış ve yılın üçüncü çeyreğinde %6,7 oranında büyüme yaşanmıştır. 2020 yılının son çeyreğinde ise Türkiye ekonomisi %5,9 oranında büyüyerek yılın son çeyreğini pozitif bir biçimde kapatmıştır. Bu şekilde Türkiye ekonomisi, Covid-19 salgınının damga vurduğu 2020 yılını %1,8’lik bir büyümeyle tamamlamıştır. Bu, her ne kadar potansiyelinin altında gerçekleşen bir ekonomik büyüme olsa da, Covid-19 salgınıyla yoğun şekilde mücadele yaşandığı 2020 için dikkate değer bir büyüme oranı olduğu söylenebilir. Ancak vurgulanması gereken asıl husus, 2020 yılının

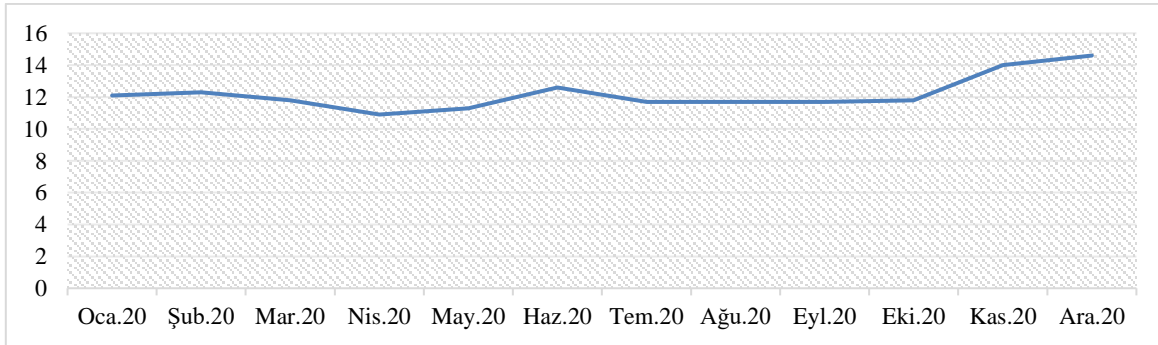

üçüncü ve dördüncü çeyreğinde gerçekleşen söz konusu büyümelerin etmenleri arasında daha çok kredi genişlemesinin ve düşük faiz politikasının etkisinin yer almasıdır. Diğer bir ifadeyle, teşvik programları ve kamu destekli krediler ekonomik toparlanmayı hızlandırmış ve büyümenin ana sürükleyicisi olmuştur. Şüphesiz ki, bu refah arttırıcı ve sağlıklı bir ekonomik büyüme değildir. Zira bu tür bir ekonomi politikasının neticesi enflasyon şeklinde kendini gösterecektir.

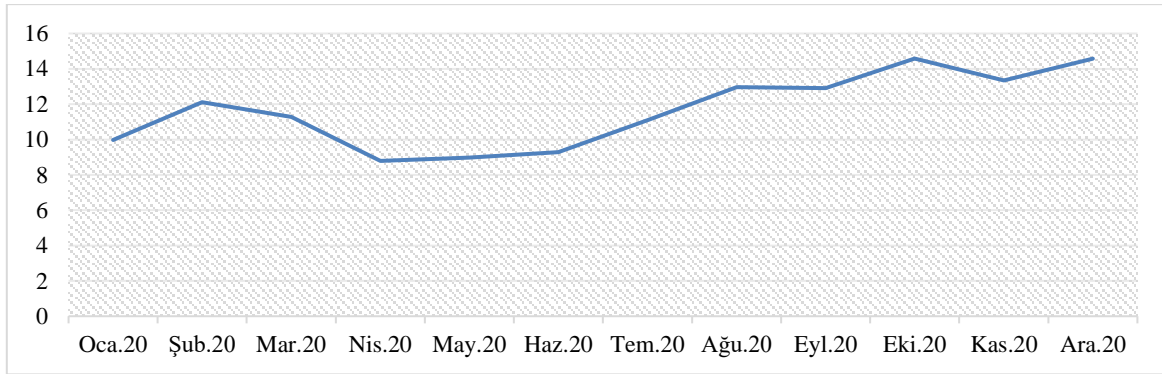
Şekil 2. İşsizlik Oranı (2020 Yılı) Kaynak: TÜİK resmi web sayfası

Bilindiği üzere istihdam ile ekonomik büyüme arasında bir paralellik vardır. Ekonomik genişleme dönemlerinde işsizliğin düşmesi beklenirken, ekonomik daralma dönemlerinde işsizliğin artması beklenir. Türkiye ekonomisinde son dönemlerde yaşanan düşük büyüme eğilimiyle birlikte işsizlik çift haneli seviyeleri görmüştür. Göstergelerden anlaşılacağı üzere, salgın koşulları nedeniyle 2020 yılının ikinci çeyreğinden itibaren işsizlik yükselmeye başlamış ve 2020 yılının ortalarında %14 seviyesine ulaşmıştır. İlerleyen aylarda ekonomik faaliyetlerde görülen canlanmaya bağlı olarak işsizlik rakamları bir miktar gerileme göstermiş olsa da, söz konusu oranların halen yüksek olduğu görülmektedir. Genç bir nüfusa sahip olan Türkiye'nin istihdam sorununun çözümü yatırımların hızlandırılması ve yeni iş alanlarının yaratılmasına bağlıdır. Bu yönde atılacak adımlar işsizliğin kontrol altına alınmasını kolaylaştıracaktır.

Şekil 3. Enflasyon Oranı (2020 yılı) Kaynak: TÜİK resmi web sayfası

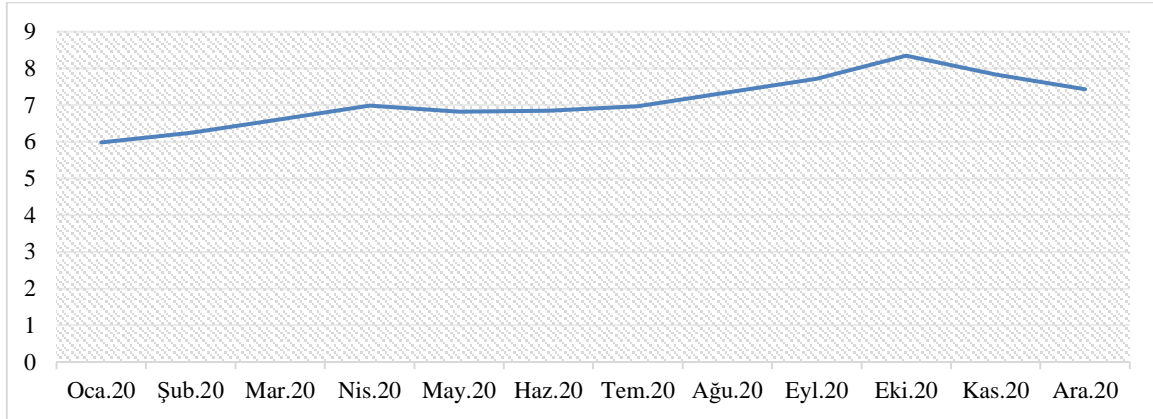
Yüksek enflasyon Türkiye ekonomisinin uzun zamandır kronik ekonomik sorunlarının başında yer almaktadır. Türkiye'nin, Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizinden sonra enflasyonla mücadelede belirli bir başarı kazanmış olmasına rağmen son birkaç yılda fiyatlar genel düzeyinin çift haneli seviyeleri görmesi söz konusu başarıyı gölgelemektedir. Covid-19 salgınına karşı uygulamaya konulan teşvik paketleri ve kamu destekli krediler ekonominin canlanmasını hızlandırmasına rağmen fiyat istikrarını bozmuştur. Aynı şekilde, son dönemlerde döviz kurlarında meydana gelen artış, fiyatlara geçiş etkisiyle birlikte enflasyonu artırmıştır. Şekil 3'den de izleneceği üzere, özellikle 2020 yılının Mayıs ayından sonra ekonomide yaşanan daralmayla birlikte enflasyonun yükselişe geçtiği görülmektedir. 2020 yılının son çeyreğinde ise, enflasyon artışı hızlanarak %15 düzeyine yaklaşmıştır. 2020 yılını %14,6 enflasyon oranıyla kapatan Türkiye ekonomisinin, yeniden tek haneli enflasyon seviyelerine inebilmesine yönelik para ve maliye politikalarının uygulanması önem arz etmektedir.

Şekil 4. 2 Yıllık Gösterge Faizi (2020 Yılı) Kaynak: Investing (<https://tr.investing.com/>)

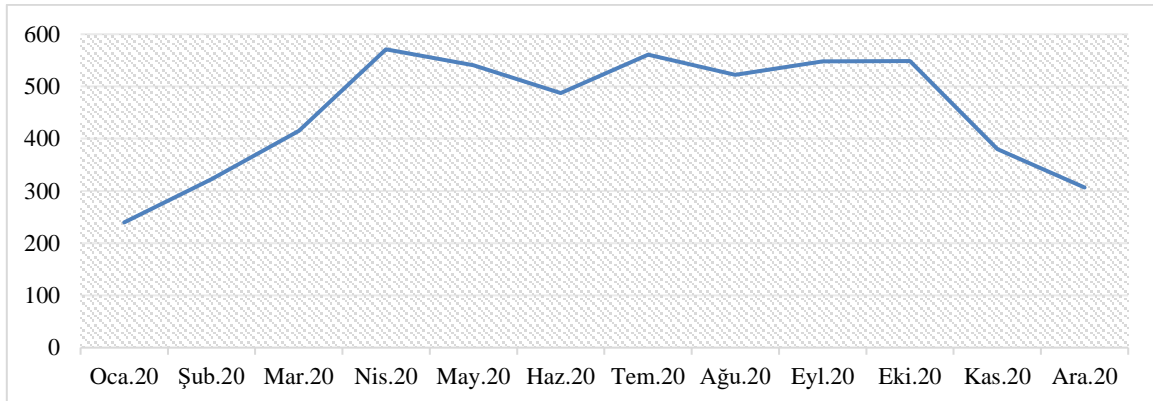
Salgın süresince yükselme eğilimi gösteren bir diğer ekonomik faktör faiz olmuştur. Salgının başlarında küresel talep şokuna bağlı olarak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gerileyen faizler, 2020 yılının ikinci yarısından sonra yeniden artışa geçmiş ve 2020 yılının sonlarında %15 seviyelerini görmüştür. Türkiye'nin son zamanlarda artan iç ve dış borcunu finanse etmesinde faiz oranlarının önemli bir etkisi vardır. Faiz oranlarının yükselmesi Türkiye ekonomisi açısından oldukça büyük finansman yükü oluşturabilmektedir. Türkiye'de genellikle enflasyonun yüksek olmasına paralel olarak faizler de yükselmektedir. Faizler, her ne kadar döviz kurları ve enflasyonun kontrol altına alınmasında belirleyici bir role sahip olsa da, uzun dönemde yükselişini sürdürmesi yatırımların ve ekonomik faaliyetlerin canlanmasına sekte vuracaktır. Nitekim Türkiye'de son dönemde fiyatların artmasının en önemli sebeplerinden biri döviz kuru artışları olarak gösterilmektedir. Döviz kurlarında meydana gelen artışlar ise faiz

artışları ile dengelenmeye çalışılmaktadır. Bu da yatırımlarda azalmaya neden olduğundan ekonomik büyümeyi daha istikrarsız bir yapıya sokmaktadır.

Şekil 5. USD/TL Kuru (2020 Yılı) Kaynak: TCMB resmi web sayfası

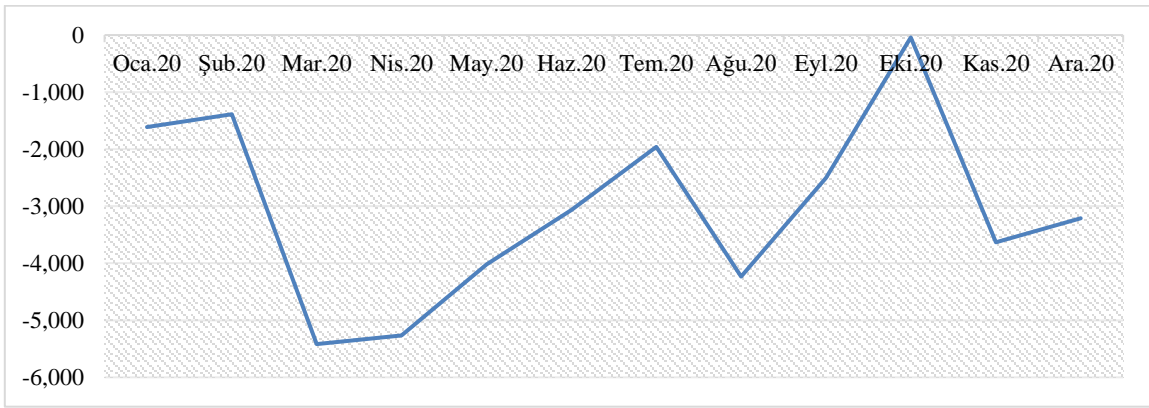
Türkiye ekonomisinin diğer tüm ekonomik faktörleri üzerinde en fazla etkiye sahip göstergelerinden birisi de döviz kurlarıdır. Türkiye’de döviz denilince ilk akla gelen para birimi ABD dolarıdır. Uzun zamandır yabancı paralar karşısında değer kaybı yaşayan Türk lirası 2020 yılında da bu kayıplarını sürdürmüştür. Nitekim 2019’un sonunda 1 ABD doları yaklaşık 6 Türk lirası iken, 2020 yılının sonunda 7,4 lira olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılının son çeyreğinde USD/TL kurunda ekonomi yönetiminin değişmesi ve faizlerin yükseltilmesi nedenlerinden ötürü bir miktar gerileme yaşanmış olsa da, salgın nedeniyle yurtdışına sermaye çıkışının hızlanması ve hanehalkının birikimlerini daha çok yabancı para cinsinden yapması döviz kurlarındaki artışı sürdürmüştür.

Şekil 6. CDS 5 Yıllık (2020 Yılı) Kaynak: Investing (<https://tr.investing.com/>)

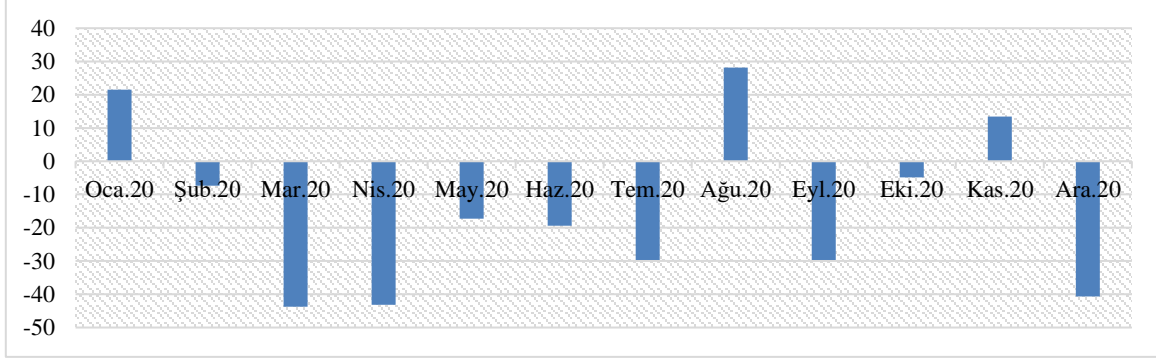
Ekonomik faktörlerde yaşanan bozulmalarla birlikte yatırımcıların herhangi bir ülkenin yatırım araçları ile ilgili risk algısını gösteren CDS primleri de bu dönemde yükselmiştir. Bir ekonomiye yönelik risk algısı azalırca CDS oranları düşerken, risk algısı arttığında CDS oranları yükselir. Dolayısıyla, CDS değerinin düşmesi ekonomiler için olumlu olarak

görülmektedir. Türkiye ekonomisinin 2020 yılı CDS performansının verildiği Şekil 6’da ise bu oranın yüksek olduğu görülmektedir. Salgının başlarında 600 baz puana yükselen CDS primleri, yılın son çeyreğine kadar bu seviyelerde kalmıştır. 2020’nin son çeyreğinde ise, ekonomik ve politik risk faktörlerinin azalmaya başlaması ve aşı konusunda yaşanan olumlu gelişmeler CDS’leri 300 baz puana kadar düşürmüştür. Ancak Türkiye’nin finansman ihtiyacı ve borçlanma yapısı göz önüne alındığında CDS primlerinin yüksek düzeyde seyrettiği görülmektedir.

Şekil 7. Cari İşlemler Dengesi (2020 Yılı) Kaynak: SBB (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı)

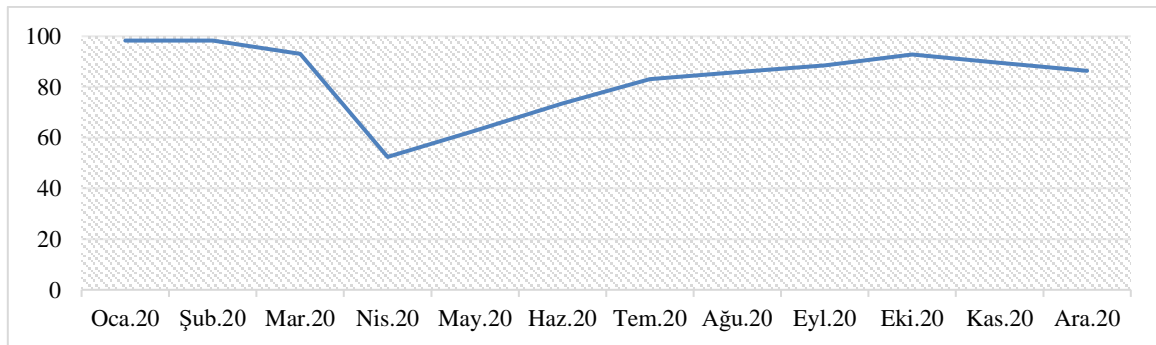
Küresel salgının dünya ekonomisinde yol açtığı olumsuz etkilerden biri de uluslararası ticaretin daralması olmuştur. Sınırların kapatılması, tedarik zincirinin ve ulaşım ağının durma noktasına gelmesi mal ve hizmet ticaretini büyük ölçüde sınırlamıştır. Türkiye ekonomisinin ödemeler dengesi tarafı ise küresel ticaretin yavaşlamasından etkilenmiş ve ödemeler dengesi 2020 yılı boyunca büyük oranda açık vermiştir. Şekil 7’den de izleneceği gibi özellikle, 2020 yılının şubat ayından sonra görülen cari işlemler açığı dikkat çekmektedir. Döviz kurlarındaki yükselmenin ihracata katkısı 2020 yılının ekim ayında görülmüş ve cari işlemler açığı büyük ölçüde gerilemiştir. Ancak Türkiye’de sanayi büyük ölçüde ara ve sermaye malı ithalatına dayanmakta ve ihraç mallarımıza yönelik dış talep esnekliği görece olarak daha esnek bir yapıdadır. Aynı şekilde, petrol ve doğal gaz gibi ithal esnekliği katı olan mallar ithalatımızda önemli yer tutmaktadır. Tüm bunlar dış ticaret açığı meydana getirmekte ve bu da cari açığın önemli bir sorun olarak kalmasına yol açmaktadır.

Şekil 8. Bütçe Dengesi (Milyar TL, 2020 Yılı) Kaynak: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

Covid-19 salgınının gittikçe yayıldığı 2020 yılının ikinci çeyreğinden itibaren maliye politikası araçlarının salgının olumsuz etkilerini azaltmak için etkin bir biçimde kullanıldığı görülmüştür. Söz konusu gelişme neticesinde Türkiye ekonomisinin bütçe dengesi yüksek miktarlarda açık vermiştir. Salgın süresince devletin vergi kolaylıkları ve ertelemelerine gitmesi, Esnaf ve Kobilere yönelik düşük faizli ve uzun vadeli kredi imkânları sunması ve işini kaybeden kesimlere verilen nakdi yardımlar; vergi gelirlerinin azalması ve harcamaların artmasıyla sonuçlandığından 2020 yılının mart ve nisan aylarında bütçe açığı tırmanmıştır.

Ortaya çıkan görünümü daha detaylı analiz edilecek olursa; bütçe açıklarında dikkate değer bir paya sahip olan tüketime dayalı dolaylı vergilerden dâhilde alınan KDV tahsilatının bir önceki yılın ilk çeyreğine göre önemli bir gerileme gösterdiği görülür. Vergi gelirlerinin bu zayıf seyrine karşılık, Merkez Bankası kâr transferi ve ihtiyat akçesi aktarımı kanalıyla vergi dışı gelirlerde olumlu bir başarı sergilenmiş ve bu da yılın ilk çeyreğinde görülen bütçe açığındaki artışın az da olsa önüne geçmiştir. Diğer bir ifadeyle, daha önceleri hazineye sadece temettü ödemesi yapan TCMB'nin, bu kez ihtiyat akçesiyle birlikte toplam 78,3 milyar TL'lik bir kaynak aktarımı yapması vergi dışı gelirlerde bir artış sağlamıştır (Cangöz, 2020: 3; TCMB, 2020: 65-67).

Şekil 9. Ekonomik Güven Endeksi (2020 Yılı) Kaynak: TÜİK resmi web sayfası

Tüm bu gelişmelerden ekonomiye duyulan güven unsura da etkilenmiştir. Genel olarak, salgının yayılmasıyla birlikte ekonomik güven endeksi düşmüştür. Şekil 9'da da sunulduğu üzere salgının başlarında uygulamaya konulan karantina tedbirleri ile birlikte endeks azalışa geçmiş ve 2020 yılının nisan ayında 50 seviyelerine kadar düşmüştür. Diğer taraftan, alınan önlemlerin bir neticesi olarak normalleşme süreçlerinin kademeli olarak başlaması ve ekonomik faaliyetlerde yeniden canlanma görülmesi ekonomik güven endeksini yukarı taşımıştır. Özellikle, ekonomiye güvenin yeniden tesis edilmesi için ortaya koyulan destek paketleri talep cephesinde bir canlanma meydana getirmiş ve bu durum hanehalkının ve reel sektörün geleceğe ilişkin beklentilerine pozitif yönde yansımıştır.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de 2020 yılını salgından çıkış yollarını arayarak geçirmiştir. Peki, bundan sonra Türkiye ekonomisini neler beklemektedir? Türkiye'nin önünde enflasyon, istikrarsız büyüme, işsizlik gibi daha birçok ekonomik sorun durmaya devam etmektedir. Türkiye'nin makroekonomik görünümünün iyileştirilmesi söz konusu parametrelerin olumlu seyrine bağlıdır. İhtiyaç duyulan temel ekonomik yapısal reformların uygulanması ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik atılacak her türlü adım bu noktada önem kazanacaktır. Aksi takdirde belirsizlikler ve riskler artacak ve ekonomik istikrarın sağlanması gecikecektir.

4. BELİRSİZLİKLER VE RİSKLER

Covid-19 krizinin dünyanın son dönemlerde yaşamış olduğu kriz türlerinden olduğu söylenemez. Salgın kapsamında alınan önlemlerin detayına baktığımızda çok radikal önlemler olduğunu görüyoruz. En başta bu krizde önceliğin insan ve sağlık olduğu unutulmamalıdır. Ancak ülkeler bir yandan çok sıkı önlemlerle insan sağlığını önceliklerken, diğer yandan ekonomilerinin tamamen çökmemesi için çözüm üretmeye çalışmaktadırlar. Öyle ki, başta sağlık sektörü olmak üzere, ulaşım, turizm, eğitim, kültür ve daha birçok sektör dünya ülkelerinin neredeyse tamamının aldığı karantina önlemleri çerçevesinde hasar almış ve bu durum küresel ekonomiyi sarsmıştır. Doğal kaynaklar ile rezervleri yeteri kadar çok olan ve ekonomileri sağlam olan ülkelerin salgının getirdiği ekonomik yüklere katlanması görece daha kolay olurken, ekonomisi daha zayıf ve kırılgan olan ülkeler salgından daha fazla hasar alarak çıkmıştır.

Gelişmekte olan ülkeler Covid-19 salgınından farklı boyutlarda etkilenmişlerdir. Bu durumun öncelikli nedenlerini; salgından önemli ölçüde etkilenen turizm sektörü ve emtia piyasalarında yaşanan gelişmelere duyarlı olan gelişen ekonomiler arasındaki yapısal farklılıklar, salgınla

mücadelede görülen farklı uygulamalar, verimlilik farkları, kriz öncesindeki ekonomik büyüme eğilimlerinin seyri ve yabancı sermaye akımlarına olan bağımlılık açısından mevcut olan ayrışmalar olarak sıralayabiliriz (SBB, 2020:11). Risk algısının son derece yüksek olması, Türkiye ekonomisi üzerinde de belirsizliklere neden olmaktadır. Bu dönemde, özellikle hükümetin ekonomik destek paketleri ile hanehalklarının harcamalarının aşağıya çekilmesinin önüne geçilmesiyle, işletmelerin üretimlerinin devamının sağlanmaya çalışılması az da olsa ekonomide canlılık sağlamıştır. Açıklanan ekonomik önlemler dâhilinde hizmetler sektöründe faaliyet gösteren işverenlerin vergi yükümlülükleri ve SGK ödemeleri ertelenmiştir. Bununla birlikte hem kamu hem de özel sektörde esnek çalışma modelleri uygulanmış ve salgın boyunca işçileri korumak amacıyla kısa çalışma ödenekleri devreye sokularak işten çıkarmaların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen zayıf durumda olan ve gelir kaybına uğrayan işletmelere verilen kamu destekleri işgücünde istenilen seviyede istihdam yaratabilmiş değildir. Zamanla iyileşmenin sağlanmasıyla ekonomik aktivitelerin canlanmaya başlayacak olması azalan bütçe gelirlerine ivme kazandırabilir. Ancak salgınla birlikte bozulan mali dengenin, harcamalar öncelikli kılınarak ve riskler göz önüne alınarak sürdürülebilir bir yapıda olması önem arz etmektedir.

Salgın boyunca görülen küresel belirsizlikler sermaye akımlarını ve doğrudan yabancı yatırımları sınırlamaya devam etmektedir. Orta ve uzun vadede ise ekonomilerde görülecek canlanmalar geleceğe yönelik olumlu beklentilerin güçlenmesini sağlayabilir. Ancak Türkiye'ye gelen doğrudan sermaye akımlarında son yıllarda yavaşlama eğilimi görülmektedir. Sadece 2007 yılında gelen yabancı sermaye miktarı, 2017-2019 döneminde gelen doğrudan yabancı sermaye miktarı toplamına eşittir. Diğer bir ifadeyle, 2017-2019 döneminde çekilen doğrudan yabancı sermaye toplamı 19,8 milyar ABD doları olurken, 2007 yılında aynı seviyelere yakın bir yabancı sermaye çekilmiştir. Diğer taraftan, küresel faiz indirimleriyle birlikte beklenmedik bir şekilde düşen petrol fiyatları enflasyon görünümüne olumlu yansımış, fakat Türk lirasının diğer gelişmekte olan ülke para birimlerinde olduğu gibi güvenli liman arayışı içinde değer kaybetmiş olması aksi yönde bir etki meydana getirmiştir (KPMG, 2020: 18-28). Özellikle, son birkaç senede yaşanan jeopolitik ve dış politika eksenli krizlerin de TL'nin değer kaybetmesinde önemli bir etkisi vardır. Ekonomik ve politik gerilimler ile ilgili son dönemde yaşanan gelişmeler Covid-19 salgınıyla birleşince döviz kurları yükselerek daha istikrarsız bir hale gelmiştir.

Türkiye ekonomisinin tasarruf oranı düşüktür. Tasarruf açığını bir şekilde yabancı sermaye çekerek kapatmaya çalışmakta olan Türkiye için, büyümenin temeli yabancı kaynakları

çekebilmemize bağlıdır. Yabancı kaynak bulunamadığı noktada borçlanmaya gidilmek zorunda kalınmaktadır. Covid-19 salgınıyla birlikte geliri azalan ve harcamaları artan Türkiye'nin orta ve uzun dönemde ek kaynak bulması gerekebilir. Borçlanmayı artırması muhtemel böylesi bir durum ise döviz kurları üzerinde yukarı yönlü bir baskı meydana getirmektedir. Aynı şekilde, petrol fiyatlarının son zamanlarda düşüşe geçmesi cari işlemler dengesine pozitif yansırken; aşılamanın tamamlanması ve salgının kontrol altına alınmasıyla birlikte ekonomilerin yeniden canlanacak olması enerji talebini artıracak ve bu da Türkiye ekonomisinin enerji faturasını yükseltecektir.

Türkiye ekonomisinde görülen bu olgulara son zamanlarda döviz fiyatlarındaki yükselişe bağlı olarak yeniden tırmanışa geçen enflasyonun eklenmesi riskliliği artıran diğer bir unsur olarak karışımıza çıkmaktadır. Bu noktada, ihtiyatlı bir para ve maliye politikası izlenerek geniş kapsamlı bir enflasyonla mücadele programı başlatılması, enflasyon beklentilerinin aşağıya çekilmesine ve risk priminin düşürülmesine yardımcı olacaktır. Özetle, önümüzdeki bu yeni dönemde eski sorunların kontrol altına alınabilmesi için ekonomik büyümeden fiyat istikrarına, cari işlemler ve bütçe dengesinden döviz kurlarına kadar zayıf seyreden pek çok makroekonomik faktörün bir arada değerlendirilmesi ve oluşan bu risk unsurlarının yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

5. TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN OLASI SENARYOLAR

Covid-19 salgınıyla birlikte dünya ekonomisi resesyon sürecinin eşiğine gelmiştir. Aşı konusunda yaşanan olumlu gelişmelere rağmen virüsün yeni dalgalar haline yayılmaya devam etmesi ve 2021 yılı başlarında mutasyona uğraması krizin bitip bitmeyeceği ile ilgili endişeleri yeniden tırmandırmıştır. Mevcut durgunluğun beklenenden daha derin bir hal alması birçok ülkeyi yeni önlemler almaya itmiştir. Dahası, Covid-19 salgınında alınan tüm önlemler ülkelerin başarılı olup olmayacaklarıyla yakından ilgili olduğu için, bu durum gelecekteki sosyo-ekonomik ve politik yapıyı değiştirmede potansiyel barındırmaktadır.

Salgının gelecekte ne tür değişimlere yol açacağı ile ilgili pek çok tahmin yapılmaktadır. Uzmanların tezlerine göre Covid-19 salgını insanların en az %60'ının bağışıklık kazanmasıyla ortadan kalkacaktır. Aksi halde toplumların eski yaşantısına dönmeleri pek olası görünmemektedir. Bundan dolayı, aşılamanın etkinliği ile ilgili olumlu gelişmeler bundan sonraki yaşantımızı doğrudan etkileyecektir. Ancak diğer taraftan, salgının sürmesi ve aşılamanın etkinliğinin yeterli düzeyde olmaması durumunda ekonomik faaliyetler yeniden daralabilir.

Reel ekonomi ve finansal piyasalar için çok daha karmaşık bir durum yaratması muhtemel böylesi bir durumda, tüketiciler harcamaları konusunda daha temkinli davranacaklardır. Türkiye’de ise ekonomik faaliyetlerin zayıflayacağı ve kredi notu indirimlerinin tetiklenebileceği böylesi bir dönemde ekonomide büyüme yavaşlayabilir ve zaten yüksek olan işsizliğin kontrol altına alınabilmesi daha da güçleşebilir. Gelir kaybına uğrayacak olan işveren ve işçi kesimine yönelik tekrardan ekonomik destek aktarılması durumunda ise oluşacak giderlerin finansmanında vergi gelirlerine başvurulması daha da güçleşecektir. Bütçe açığının ve faiz ödemelerinin ciddi şekilde artış göstermesine yol açabilecek bu durum kamu borcunun daha çok yükselmesine neden olacaktır. Yüksek kamu borcu zamanla döviz kurları üzerinde bir baskı unsuru oluşturabilir. Türkiye ekonomisine ilişkin risk algısının yükselmesine yol olabilecek bu gelişmeler hali hazırda yüksek olan CDS primlerinin çok daha fazla yükselmesine neden olabilir.

Türkiye ekonomisine tehdit olabilecek bir diğer faktör yüksek enflasyondur. Yüksek enflasyonun sürdürülebilir bir durum olmadığı ekonomideki ciddi yan etkilerinden bilinmektedir. Türkiye aslında, enflasyonu düşürmek için sıkı para politikası ile ekonominin reel kesimini destekleyen düşük faiz tercihleri arasında bir açmazla karşı karşıyadır. Hâlbuki fiyat istikrarını öncelik kılmak, uzun vadede makroekonomik dengeleri daha sağlam kılacaktır. Enflasyon kontrol altına alınmadığı takdirde Türkiye ekonomisinin yükü daha da ağırlaşabilir. Son birkaç yılda kredibilitesi zayıflayan merkez bankasının daha güven verici politikalara yönelmesi ve en başta fiyat istikrarını öncelik kılması önümüzdeki dönemde fiyatlar genel düzeyini düşürebilir. Bu bakımdan enflasyonun gelecekte nasıl bir trend izleyeceği daha çok ekonomi otoritelerinin izleyeceği para ve maliye politikalarına bağlı olacaktır.

Salgından sonra toplumların nasıl şekil alacağı, ortaya ne tür iş modellerinin ve hangi şirketlerin önde çıkacağı şu günlerde çokça tartışılmaktadır. Daha önceleri buna benzer bir krizin yaşanmamasından dolayı sonuçlarının tam olarak öngörülebilmesi şu an itibarıyla güçtür. Ancak salgın sonrası olumlu atmosferin güçlenmesi halinde makroekonomik göstergelerde iyileşme görülecektir. Türkiye ekonomisi için 2021 yılı büyüme beklentisi birçok ulusal ve uluslararası kuruluş tarafından yukarı yönlü revize edilmiştir. Üretimin zamanla artması vergi gelirlerini de arttıracaktır. Bütçe dengesine pozitif yansıtacak olan bu tür bir gelişme Türkiye ekonomisinde oluşan riskleri azaltıcı rol oynayacaktır. Özellikle, salgının getirdiği küresel faiz indirimleri ve aşırı bol likidite Türkiye için bir fırsat penceresi olabilir. Son dönemde arzulanan düzeyin altında doğrudan yabancı sermaye çeken Türkiye ekonomisinin finansal koşullarının

ve yatırım ikliminin oluşturulması durumunda var olan potansiyelini yeniden harekete geçirebilir.

Türkiye'nin önemli döviz kalemlerinden biri olan turizm gelirleri Covid-19 salgını nedeniyle büyük bir darbe almıştır. Turizmdeki durgunluk cari denge üzerine olumsuz yansımıştır. Ancak salgın koşullarına rağmen 2020 yılında pozitif bir büyüme yakalanması, önümüzdeki dönem için ekonomik büyümede daha iyimser bir hava yaratmıştır. Diğer taraftan, Türk lirasının son dönemlerde yaşamış olduğu değer kayıpları Covid-19 salgınından olumsuz etkilenen Türkiye turizmini canlandırabilir. Aynı şekilde aşılamanın hızı ve başarısı turizm sektörünün yeniden canlanmasında önemli bir paya sahip olacaktır. Bu yönde bir gelişme olması durumunda, 2021 yılında turizm sektörünün daha iyi bir performans göstermesi ve turizm gelirlerinin yeniden artması beklenebilir.

Özetlemek gerekirse, dünyanın yaşadığı bu salgının tam anlamıyla ve en az zararla atlatılabilmesi için bireylerin ve devletlerin üzerine düşen görevleri kararlılıkla yerine getirmeleri gerekmektedir. Türkiye ekonomisinin hangi yönde ve ne şekilde hareket edeceği yukarıda sıralanan iç ve dış belirsizliklerin seyrine bağlı olacaktır. Salgınla ilgili belirsizliklerin azalması ve iç piyasalarda ekonomik dinamiklerin olumlu seyretmesi durumunda, ekonomik toparlanmanın ne zaman olacağını belirsizliğini ifade eden L-tipi bir ekonomik süreç yerine daha hızlı bir toparlanmayı gösteren V-tipi bir iyileşmeden söz etmek mümkün olacaktır. Belirsizlik ve endişelerin hâkim olduğu bir durumda ne yazık ki yatırımlar yeterince yapılamamaktadır. Türkiye ekonomisinin kendine has yapısal ekonomik sorunları ise ortadadır. Salgından sonra kıt kaynakların daha verimli alanlara kanalize olması ve üretken kaynakların harekete geçirilmesi salgının olumsuz sonuçlarını hafifletecektir. Uygulanacak her türlü reformun sürdürülebilir büyümeye destek olması, fiyat istikrarını sağlaması ve yapısal kırılmalara çözüm içerici unsurları bünyesinde taşıması gerekmektedir. Tüm unsurların bir arada ele alınarak, Türkiye'nin sahip olduğu avantajların yanında karşılaştığı sorunların tıkanma noktalarının iyi analiz edilmesi dengelenme sürecini hızlandıracaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

2020 yılının başlarından itibaren tüm dünyanın en önemli gündem maddesi Covid-19 salgını olmuştur. Salgının getirdiği küresel çaptaki arz ve talep şokları ülkeleri içinden çıkılması zor bir hala sokmuştur. Salgının yayıldığı ilk andan itibaren neredeyse bütün ülkeler sağlık sistemlerini güçlendirmek ve yaşanan ekonomik turbülansı dindirmek için imkânları ölçüsünde

önlem almaya çalışmışlardır. Bu kapsamda pek çok ülke karantina önlemlerine giderek, birçok iş kolunun faaliyetini durdurmuş, eğitime ara vermiş, ulaşım ve seyahat kısıtlamalarına gitmiş ve sosyo-kültürel faaliyetleri ertelemiştir. Tüm bu önlemler ister istemez ülke ekonomilerinin daralmasına neden olmuştur.

Covid-19 salgınının ne zaman, ne şekilde biteceği ve sonuçlarının neler olacağı hala tam olarak kestirilemezken, ülkelerin sosyo-ekonomik yapısını sarsmaya devam etmektedir. Salgın öncesi gerekli yapısal dönüşümünü tamamlayamayan ülkeler Covid-19 krizinden ekonomik olarak daha çok zarar görmüşlerdir. Geleceğin giderek belirsiz bir hal aldığı bu sıralarda Türkiye ekonomisi de salgından doğrudan etkilenmiş ve ortaya çıkan şokun etkilerini aldığı tedbirlerle atlattırma çalışmıştır. Ancak Türkiye açısından ortaya çıkan ekonomik yükün ölçütlerinde, salgın süreciyle birlikte salgın öncesi döneme de bakılması gerekir. Küresel salgın Türkiye ekonomisini makroekonomik dengeler açısından durgunluğa girdiği ve yapısal problemlerin devam ettiği bir dönemde yakalamıştır. Geçtiğimiz dört yılda ekonomide yaşanan düşük ivme süreci devam etmektedir. Son dönemde yaşanan ekonomik kırılmalar toparlanma eğilimi gösterse de sorunlar tam olarak çözülebilmemiş değildir. Öyle ki, 2017-2019 dönemi büyümenin ve kişi başına milli gelirin sürekli düştüğü, işsizliğin arttığı, yüksek enflasyonun görüldüğü, bütçe açığının ve kamu borcunun büyüdüğü ve risk primlerinin yükseldiği bir dönem olmuştur. Salgın döneminde bozulan mali dengeyle birlikte artan borç stoku finansman maliyetlerini yükseltmiştir. Bununla birlikte son birkaç yılda jeopolitik ve dış politika eksenli meydana gelen krizler, TL'nin yabancı paralar karşısında değer kayıplarını artırmış ve bu da Türkiye'nin ekonomik görünümünü zayıflatmıştır. Netice itibariyle, endişenin ve belirsizliklerin hâkim olduğu Covid-19 salgını sürecinde Türkiye ekonomisinin yükü artmıştır.

Türkiye ekonomisinin hangi yönde ve ne şekilde hareket edeceği biraz da son dönemde meydana gelen belirsizlikler ve risklerin seyrine bağlı olacaktır. Özellikle, salgının getirdiği ek ekonomik maliyetlerin finansmanı orta ve uzun dönemde sorun teşkil edebilir. Öte yandan Türkiye ekonomisi için 2021 yılı büyüme beklentisinin birçok ulusal ve uluslararası kuruluş tarafından yukarı yönlü revize edilmesi ekonominin geleceği açısından olumlu işaret vermektedir. Gelişmekte olan ülkeler açısından riskler ve fırsatların bir arada olacağı önümüzdeki dönemde Türkiye ekonomisi için elverişli koşullar oluşabilir. Ekonominin geneline yönelik soru işaretlerinin azaltılması noktasında gösterilecek her türlü çaba büyümeye destek olup fiyat istikrarının sağlanmasına katkı yapacaktır. Özetle, yapısal kırılma noktalarının iyi analiz edilmesi ekonomik dengelenme sürecini hızlandıracak ve küresel salgın sonrası ekonomik dinamikleri güçlü kılacaktır.

KAYNAKÇA

- ATO, Koronavirüs Salgınıyla Mücadele Kapsamında Alınan Tedbirler, <https://www.atonet.org.tr/Uploads/Birimler/Internet/Flash%20Tan%C4%B1t%C4%B1m%20Alan%C4%B1/2020-04-07-Koronavir%C3%BCs/Covid%2019%20Tedbirleri-2020-04-13.pdf>, (ET: 03.03.2021).
- Cangöz, M. C. (2020), “Merkezi Yönetim Bütçesinin Görünümü: COVID-19 Etkisi, 2020 ve Sonrasına Bakış”, *Değerlendirme Notu*, TEPAV, https://www.tepav.org.tr/upload/mce/2020/notlar/merkezi_yonetim_butcesinin_gorunu_covid19_etkisi_2020_ve_sonrasina_bakis.pdf, (ET: 8.03.2021).
- Çalışkan, A. ve Erul, R. D. (2021), “Koronavirüs Krizinden Çıkışta Türkiye’de Alınan Ekonomik Önlemler ve Kamu Politikalarının Önemi”, *Vergi Raporu*, 256, s.35-58.
- Demertzis, M., Sapir, A., Tagliapietra, S. and Wolff, G. B. (2020), “An Effective Economic Response To The Coronavirus In Europe”, *Policy Contributions*, 35323. Issue, 6.
- Gür, N., Tatlıyer, M. ve Dilek, Ş. (2020), “Ekonominin Koronavirüsle Mücadelesi”, *SETA*, No:163.
- IMF, Policy Responses to Covid-19, <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19>, (ET: 03.03.2021).
- KPMG (Nisan 2020), *Türkiye ve Dünya Ekonomisinde Makro Gelişmeler*, Sayı: 18.
- SBB (2020), *Yıllık ekonomik Rapor 2020*, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- TCMB (2020), *Enflasyon Raporu-II*, 30 Nisan 2020.
- TİM, 14 Nisan 2020 İtibariyle COVID-19 İle Mücadele İçin Ülkemizde Alınan Tedbirler, https://www.tim.org.tr/files/downloads/Koronavirus_Dosyasi/TIM_Ekonomik_Istikrar_Kalkan%C4%B1_Tedbirleri_14.04.2020.pdf, (ET: 03.03.2021).
- TOBB, *Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği*, “İş Dünyası Corona Virüs İçin Ekonomik Tedbirler”, <https://tobb.org.tr/Sayfalar/20200323-covid-destegi.php>, (ET: 03.03.2021).
- TÜRMOB (2020), “Korona Salgınının Türkiye Ekonomisine Etkisi Değerlendirmeler ve Öneriler Raporu”, *Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği*, 503.

Ziraat Bankası, *Küresel Çapta ve Türkiye'de Koronavirüsün Olumsuz Ekonomik Etkilerine Karşı Alınan Tedbirler-2020 Yılı*, <https://www.ziraatbank.com.tr/tr/makroekonomik-analizler/turkiye-ekonomisi/kuresel-capta-koronavirus-salgininin-olumsuz-ekonomik-etkilerine-karsi-alinan-onlemler-2020-yili>, (ET: 03.03.2021).